

Týmová analýza,

Brabcová, Ehnertová, Majerová, Křištoforyová, Vacek

Způsob analýzy

Cílem našeho výzkumu bylo především zaměřením se na strategie zvládnutí nezaměstnanosti u dlouhodobě nezaměstnaných. Předpokládali jsme, že do uplatňovaných strategií vstupují četné faktory: vlastní interpretace příčin nezaměstnanosti, stigmatizace, vyloučení ze sociálních sítí a deprivace. Výpovědi o nich nám sloužily jako základ hlubšího porozumění strategiím, které volili informátoři.

Cestou otevřeného kódování z analýz jednotlivých rozhovorů vyšlo najevo, že tyto strategie lze popsat na základě určitých pojmů – jako aktivní nebo pasivní, dále lze u každého komunikačního partnera jednotlivě určit, zda příčiny své nezaměstnanosti vidí ve vnějším okolí či ve své osobě, zda jeho strategie v průběhu jeho nezaměstnanosti prošly určitým vývojem, zda jsou ochotni při hledání zaměstnání uchýlit se i k nelegálním cestám či zda mají nějakou dlouhodobější vizi. Přitom jsme dospěli k závěru, že z těchto pojmů není možné vyabstrahovat jednotlivé typy osob používajících konkrétní strategii.

1. Internalita vs. externalita

LIBOR: Libor svoj život bez domova a práce vnímal ako výsledok vlastných chýb, nevhodných postojov a vlastností (prehnaná sebedovednosť, tvrdohlavosť, neprispôsobivosť, neskor ležérnosť) a prehnaných aspirácií, vďaka ktorým si nebol schopný udržať prácu. Zadlženie, alkoholizmus, následnú strátu dokladov a nezamestnanosť popisuje ako vlastné zlyhanie. Istý význam pri jeho páde na dno však pripisuje nevhodnému rodinnému zázemiu, nedostalo sa mu pochopenie a podpory od rodičov. Po zmene životného postoja vďaka viere teraz vidí nádej na zmenu spôsobu života opatruje v sebe, inštitúcie sociálneho štátu, charitu vieme oceňujú ako pomoc, ktorej efektívnosť je podmienená jeho vlastnou snahou.

PETR: Jako odpověď na otázku, co pan Petr považuje za největší problém uvádí, že fakt, že v ČR nefunguje trh práce. Při popisování své životní situace a zejména zmíněných událostí si pan Petr často uvědomuje, jak je jeho chování posuzováno a hodnoceno ze strany ostatních lidí, ale především i institucí. Nejenom, že má pan Petr pocit, že jeho možnosti získat zaměstnání jsou podstatně omezeny vzhledem k záznamu v trestním rejstříku a dosaženému základnímu vzdělání, často lze z jeho řeči vycítit i pocit omezení ze strany norem stanovených nejenom společností, ale dá se říci především ze strany byrokratických struktur, které pan Petr identifikuje jako „stát“.

PAVLA: Pavla se celkově odvolává na vnější faktory, které způsobily její opakovanou a dlouhodobou nezaměstnanost. V jejích pracovních zkušenostech působila smůla nebo náhoda, jako vnější faktory, které ona nemohla ovlivnit. Rušení pracovních míst, propouštění nebo reorganizace firmy jí vždy připravily o pracovní místo. I když se stále odvolává na smůlu, uvědomuje si, že může být chyba na její straně. V čem ale chyba spočívá to neví. Překážkou v získání práce je u Pavly její věk. Má před důchodem a tak není vnímána jako perspektivní pracovnice. Přestože sama projevuje odhodlání se učit nové věci, setkává se s negativním hodnocením. V jejím věku to zní nepřiměřeně.

ZBYNĚK: Pan Z. se na jednu stranu neustále během rozhovoru vyjadřuje o postoji společnosti k jeho osobě v intencích externalismu. Až se téměř může zdát, že problémem jeho situace je nestálost, vybióravosť a neschopnosť prízpůsobit se.

Velmi se věnuje při své výpovědi otázce rasové diskriminace. Ta je hlavním momentem přiřkládání viny okolí.

Působí inteligentně a uvědomuje si velmi dobře své nevýhody a možnosti. Tedy chybu vidí nejen na straně vnější společnosti, ale i v sobě samém. To je zřejmé z jeho vyjádření se o vzdělání. Nedostatečně vzdělání chápe jako jeden z problémů při hledání zaměstnání.

MONIKA: známosti a kontakty jsou důležitější než schopnosti uchazeče.

Pocity vlastní zodpovědnosti za svou životní situaci se mísí s přiřkládáním viny za svůj neúspěch okolnímu prostředí, státu, smůle a jiným faktorům, které nemohli naši informátoři svými silami ovlivnit. Nalezení důvodu ve vnějších vlivech je možné označit za strategii, díky níž se jedinec vyrovnává s neúspěchem. Postavení příčiny mimo vlastní osobu přináší určité uvolnění tím, že neúspěch není způsoben vlastním selháním.

2. Aktivita vs. pasivita

LIBOR: Počas života na ulici Liborove aktívne stratégie zvládania tejto situácie spočivali v príležitostnej práci na čierno a občasnej pomoci od matky, neskôr už iba stopoval z mesta do mesta a na základe vymyslených príbehov získaval finančnú podporu od cudzích ľudí. Jeho postoj v tejto fáze života je charakterizovaný rezignáciou (ktorá viedla až k úvahám o samovražde), pasivitou, ležérnosťou. Po prijatí náboženskej viery získava silu radikálne zmeniť svoj život, zaujíma optimistický postoj a jeho stratégie sa menia. Uprímnosťou a snahou získava pomoc cudzích ľudí a po prisposobení aspirácii (najprv chce byť mnichom alebo sociálnym pracovníkom) možnostiam aktívne využíva pomoc charitatívnych organizácií, štátnych úradov, prijíma rady kurátorov, vybavuje si potrebné doklady, a za krátku dobu si nájde prácu. Počítačné náklady „rozjazdu“ kryje predávaním NP. Do „normálneho života“ sa snaží integrovat aj účasťou na bohoslužbách, snahou o pokrstenie a začlenením sa do katolíckej komunity.

PETR: Pan Petr se na úřad práce nahlásil teprve v době konání rozhovoru, neboť si, asi měsíc po propuštění z nemocnice, zkoušel najít práci sám. To se mu však nepodařilo. Od Úřadu práce si toho ovšem příliš neslibuje. Jak sám říká, myslí si, že si práci sám sežene tak do týdne. Jakým způsobem, o tom zatím zřejmě nemá představu. Jelikož, jak sám říká, mu je jasné, že práci, jakou by si přál, zřejmě nemá šanci dostat, zejména s ohledem na záznam v trestním rejstříku a nedostatečnou kvalifikaci, považuje za reálné, že sežene pouze práci, na kterou má buď vzdělání nebo pouze „jen tu nejnižší práci“. Z rozhovoru dále však vyplývá, že s úplně jakoukoli prací smířen není. Tomu odpovídá i jeho nechuť účastnit se rekvalifikačních kurzů zdarma nabízených ÚP – např. na zedníka. Rovněž odmítá i možnost dalšího do vzdělávání, a to především z časových důvodů. Jinak se dá hodnotit jeho přístup k hledání zaměstnání spíše jako aktivní, neboť i náplň svého dne podřizuje shánění zaměstnání – pročítá noviny, obchází nabídky, kontakte byvalou ženu, jestli o něčem neví apod.

PAVLA: Přístup paní Pavly ke své životní situaci se dá charakterizovat jako aktivní. Absolvovala rekvalifikační kurz, usilovala o získání počítačových dovedností, tvrdí o sobě, že je ochotná i schopná se učit nové věci. Navíc je to komunikativní osoba. Přesto nemůže sehnat práci, která by odpovídala jejím představám a vzdělání. K aktivnímu hledání práce jí dohání nejen nedostatek prostředků, které dostává od státu, ale hlavně tlak okolí.

ZBYNĚK: Práci aktivně sám hledá, protože jak sám říká, chce něco dělat a vždy chtěl být lepší než ostatní. Uvádí, že je soutěživý. Aktivně bojuje proti postoji společnosti k jeho osobě a snaží se hledat zaměstnání.

MONIKA: primárně aktivní pozice (práci, která je pro ni žádoucí, si vždy našla sama) se během 8 let nezaměstnanosti proměnila v pozici pasivní „teď už tam ani nechodím“. Nevěří, že lze sehnat místo bez známosti.

Aktivita a pasivita se pojí především se strategiemi shánění zaměstnání. U některých komunikačních partnerů došlo v průběhu jejich nezaměstnanosti k proměně od aktivního hledání práce k rezignaci a k pasivnímu přístupu popřípadě naopak. Ti, kteří volili aktivní přístup využívali různé prostředky k získání práce. Jednalo se jednak o formální instituce (pracovníci úřadu práce, vývěsky a inzeráty na úřadu práce, rekvalifikační kurz, charitativní organizace), o využití médií (inzeráty v novinách), ale i o neformální kontakty prostřednictvím sociálních sítí.

3. Legitimní vs. nelegitimní

LIBOR: Libor celý svoj predchadzajúci život bezdomovca a stratégie jeho zvládania (čierná práca, stopovanie) považuje za nelegitímne a ztotožňuje sa s negatívnou stigmu spojenou s takýmto spôsobom života. Zároveň sa od svojej minulosti dištancuje, chce sa legitímnym spôsobom zaradiť do „normálneho života“, ktorý definuje v normatívnom rámci náboženstva. Preto si vybavuje potrebné doklady, registruje sa v inštituciách sociálneho štátu, začína splácať dlh zdravotnej poisťovni. Preukazuje kurátorom, potenciálnym zamestnávateľom aj nám svoju snahu o zmenu a vníma pozitívne sankcie v podobe uznania a rešpektu okolia.

PETR: Z rozhovoru vyplývá, že Petr svou situaci hodnotí jako bezvýchodnou, kdy bude nakonec opět dohnán k tomu, že vymyslí nějaký podvod, za který byl již jednou v minulosti odsouzen. Uvádí, že dokonce přemýšlel i o možnosti zfalšovat maturitní vysvědčení, což již v minulosti jednou dokonce realizoval. Nyní ho od tohoto kroku odrazuje pouze fakt, že je v současné době v podmínce. Takovou formu strategie dokonce považuje s jistou nadsázkou za „moderní“.

PAVLA: Paní Pavla se snaží nalézt práci pouze konformními způsoby. Dochází na úřad práce, sleduje vývěsky a inzeráty a využívá kontaktů svých známých. Velmi odsuzuje práci načerno při současném pobírání podpory. Její svědomí jí nedovoluje hledat cestu k zlepšení situace nekonformními způsoby.

ZBYNĚK: V průběhu celého rozhovoru často vypovídá o úplatkářství minulého režimu. Význam známostí a úplatkářství hodnotí jako trvale účinnou strategii.

MONIKA: Přesvědčení o funkčnosti nelegitimní strategie a dysfunkčnosti strategií legitimních: „tak stejně se tam dostane ten, kdo bude mít ten lepší kontakt.“

Anomická situace, kdy nastal rozpor mezi žádoucími hodnotami a aspiracemi a mezi nedostupností legitimních způsobů k jejich dosažení, vedla 4 naše komunikační partnery k uplatňování nelegitimních strategií či k úvahám o nich.

4. Význam zaměstnání

LIBOR: Liborovu výpoveď je nutné vnímať ako príbeh zmeny životnej filozofie, stratégií a celého životného štýlu. Stabilné zamestnanie je súčasťou jeho predstavy normálneho života a zároveň legitímnym prostriedkom na zabezpečenie živobytia.

PETR: Mezi to, co v současné době pan Petr nejvíce postrádá, patří kromě finančních prostředků především nějaká smysluplná činnost, která by vyplnila jeho čas. Zdrojem takové činnosti a zároveň i jeho osobního rozvoje by pro Petra měla být především práce. Práci vnímá

dokonce jako něco, co by mu mohlo dopomoci nejenom ke zlepšení jeho celkové životní situace, ale i k jeho pocitu psychické pohody a vyřešení i zdravotních problémů, které podle něj s jeho současnou nelehkou životní situací úzce souvisejí. Neboť, jak uvádí pan Petr, zaměstnání, zdraví, rodina a koníček jsou čtyři nejdůležitější věci v životě.

PAVLA: Pro Pavlu není zaměstnání klíčovým prostředkem k zlepšení momentální situace, kterou hodnotí jako mizernou. Zaměstnání, která jí nabízí trh práce, nevedou k zásadnímu zvýšení její životní úrovně. Získání zaměstnání ji sice osvobozuje od tlaku okolí, který ji velmi deprimuje, ale námaha a zátěž, jež navíc zhoršuje její zdravotní stav, vedou pouze k mírnému zvýšení příjmu. Náplní jejího času tvoří alternativní činnosti: práce v domácnosti, ruční práce, příležitostná výpomoc známým s hlídáním dětí, s nákupy apod. Pavla však stále usiluje o získání zaměstnání, nehledá jiné životní cesty.

ZBYNĚK: Práci prý aktivně hledá proto, aby nemusel porušovat zákony své filozofie. Tvrdí, že z nedostatku peněz mu nezbyvá než denně porušovat zákony karmy a léčit i ty, kteří si to nezaslouží. Práci hledá tedy hlavně proto, aby se mohl vyhnout takovému počínání.

MONIKA: Žádoucí zaměstnání (na úřadě) tvoří prostředí referenční skupiny a představuje zdroj jistoty a absenci problémů.

Se strategiemi hledání zaměstnání souvisí úzce postoj k práci jako takové. Zde jsme pozorovali mnohé paradoxy. Práce je vnímána jako jeden z prostředků k dosažení životních cílů, nebo je vnímána jako únik ze stigmatu nezaměstnanosti, což je doprovázeno střetem s realitou, která poskytuje pouze podřadné práce, jež nejsou někteří ochotni přijmout bez výhrad.

5. Změna vyhledávacích strategií

LIBOR: Nejprv nehladal vobec, potom aktivne. Zmena strategií je v Liborovej interpretácii sposobena prechodom od beznadeje a rezignacie k viere a snahe, od lži k uprimnosti, od pasivity k aktivite.

PETR: Za změnu strategií v hledání zaměstnání u pana Petra lze považovat situaci, kdy v důsledku neúspěchu, poté, co si zkoušel nejprve najít práci sám, se nahlásil na ÚP. Svým způsobem lze také o změně strategie uvažovat vzhledem k okolnostem Petrovy situace, kterou sám popisuje jako bezvýhodnou. Zejména tento fakt vztahuje k samotnému městu Brnu, kde podle něj bude jen velmi obtížné nějakou práci najít. Uvažuje proto nejen o odchodu z tohoto města, ale dokonce o odjezdu do zahraničí.

PAVLA: V jejím postoji k práci je zřejmý posun od snahy získat práci jenom proto, aby byla zaměstnaná, směrem k postoji, že její vzdělání je pro ni hodnotou, kterou nechce zahazovat. Postoj, který bere v úvahu to, zda práce odpovídá dosaženému vzdělání, se paní Pavla osvojila v kontaktu s vysokoškolkou na kurzu intenzivního shánění práce. Vypověděla, že zpětně lituje, že ty podřadné práce šla dělat, bylo to pro ni hrozné. Setkala se dokonce s názorem, že přijetím těchto zaměstnání si otupila myšlení, které nabyla na vysoké škole. Celkově je postoj k práci u paní problematický. Na jedné straně souhlasí s tím, že by člověk neměl zahazovat své vzdělání, když shání práci, ale ona sama nedokázala tento názor prosadit v praxi. Její okolí (nejčastěji lidé s vyučením nebo se středním vzděláním) na ni vyvíjelo tlak, aby vzala jakoukoliv práci, a ona tomu nedokázala odolat.

ZBYNĚK: Pak Z. hodnotí jako nejpříznivější z hlediska finanční situace období těsně po revoluci. Sám o něm hovoří jako o „divoké době“. Věnoval se léčení, v době, kdy o tuto službu vzrostl zájem. Aby se vyhnul problémům, zapsal se na Úřad práce, kde mu bylo nabídnuto absolvování masérského kurzu. Poté si založil živnostenský list. Pracoval tedy legálně, ovšem záhy zjistil, že podle jeho slov jako invalidní důchodce může vydělat jen určitou částku a nemůže být podnikatelem. Po dvou letech fungování tedy svoji živnost zrušil a je veden na ÚP. Změna strategie může být vnímána jako od nadšené a aktivní směrem k zklamání a částečné rezignaci ohledně způsobu provádění toho, co je jeho celoživotním zájmem. Aktivita se přesouvá do úsilí najít jiné zaměstnání.

MONIKA: O rekvalifikačních kurzech neuvažovala: „myslím si že v mém věku už to nemá nějaký smysl“. Není mobilní, tak že odstěhovat se za práci přichází v úvahu příští rok (13 lety syn je důvodem snížené pracovní mobility). V současné době hledá pouze kontakty, dříve zkoušela klasickou cestou (životopis, přijímací řízení).

Dynamika zachycená v aktivních a pasivních strategiích, rozpory v postojích k práci a důraz na legitimní či nelegitimní způsoby při hledání práce se hlouběji promítají do celkové proměny strategií zaměřených na hledání práce. Celková změna životních hodnot se projevila v obratu k aktivním strategiím u Libora. Po neúspěšných pokusech o hledání práce v místní lokalitě došlo k úvahám a plánům na odchod do ciziny u Moniky a Petra. Pavla svou strategií nemění, ale výrazně se proměnil její názor na podobu zaměstnání, které by byla ochotna přijmout. Po střetu s překážkami u Zbyňka došlo k posunu k pasivnějším strategiím a k snaze o hledání jiného zaměstnání.

6. Budoucí vize

LIBOR: Viziú svojho budúceho života definuje Libor nejasne ako „normálny život“ vedený vierou v boha a vymedzuje ho negatívne ako protiklad života bezdomovca. Spočíva na rešpekte voči zákonom a stabilnom zamestnaní, z ktorého by si zabezpečil vlastné živobytie (podnájom, jedlo, súkromie). Chcel by získať s pomocou štátu vlastný byt, dlhodobé plány si však nerobí, náročná situácia rozjazdu mu neumožňuje uvažovať o vzdialenejšej budúcnosti.

PETR: Jelikož panu Petrovi připadá nereálné, že by si sehnal nějakou práci, která by ho uspokojovala, v Brně, uvažuje o odjezdu do zahraničí. Rozvíjí rovněž svou představu o ideálním způsobu života, jejíž realizace mu nepřipadá nereálná. Takovou představu spojuje s životem na vesnici, na velkostatku, se svou ženou a dětmi.

PAVLA: Do budoucna Pavla nemá stanoven žádný konkrétní cíl. Zaměřuje se spíše na přežití momentální situace. Možnost zlepšení vidí v období, kdy bude už v důchodu a bude si moci přivydělat nějakou brigádou. Představuje si třeba práce vrátné.

ZBYNĚK: Jeho přáním je být nejlepším lékařem. Jeho filozofií mír, láska a pomoc. Představuje si vlastnictví přírodního sanatoria pro pomoc lidem. Chtěl by mít dostatek peněz na to, aby mu jeho pacienti nemuseli platit. Peníze, a tedy zaměstnání jsou podle jeho slov pro něj jen prostředkem k pomoci lidem. Představu své vize uzavírá výrokem, že nic nechce pro sebe.

MONIKA: Žádoucí je práce na úřadě, která je možná pouze za předpokladu protekce. Vize je externalistická. Situace je vnímána beznadějně, hodně špatně a nejistě.

Strategie našich informátorů se lišily i v oblasti budoucích cílů k nimž jejich budoucí život má směřovat. Pohybovaly se od zaměření se na bezprostřední budoucnost a zvládnání

každodenních aktivit (Libor a Pavla) přes vizi získání konkrétního zaměstnání (Monika) až k vzdálenějším snům i ideálním způsobu života (Petr, Zbyněk).

7. Závěr

Přestože se nepodařilo u našich komunikačních partnerů nalézt ucelené typy strategií uplatňovaných určitým typem aktérů, za cenné považujeme především zjištění o dynamice ve strategiích uplatňovaných dlouhodobě nezaměstnanými. Právě u dlouhodobé nezaměstnanosti dochází k reflexi používaných strategií a k jejich přizpůsobování za účelem dosažení individuálních cílů jinými cestami.